

הסוגיא העשרים ותשע – נגר הנגרר (קב ע"א 34-3)

משנה

נגר הנגרר – נועלין בו במקדש אבל לא במדינה.
והמונח כאן וכאן – אסור.
ר' יהודה אומ': המונח במקדש, והנגרר במדינה.

תלמוד

נגר הנגרר וכו';

[1] ת"ר: איזהו נגר הנגרר שנועל בה במקדש אבל לא במדינה? כל שקשור ותלוי וראשו אחד מגיע לארץ. ר' יהודה אומ': אף זה אפילו במדינה מותר. אלא אי זהו נגר שבמדינה אסור? כל שאינו לא קשור ולא תלוי ושומטו ומניחו בקרן זוית.

5

[2] אמ' רב יהודה אמ' שמואל: הלכה כר' יהודה בנגרר.
אמ' רבא: והוא שקשור בדלת.

איני? והא

ר' טבלא איקלע למחוזא, חזייה לההוא דהוה תלי ליה בעיברא דדשא ולא אמ' ליה ולא מידי!
ההוא, ניטל באוגדו הוה.

10

רב אויא איקלע לנהרדעא, חזייה לההוא דהוה קטיר בגמי,
אמ': דין לא ניטרוק.

[3] בעי ר' זירא: ניקמו מהו?

אמ' רב יוסף: מאי תיבעי ליה? לא שמיע ליה הא דתניא: ניקמו – מותר;
נשמט – אסור. ר' יהודה אומ': נקמו, אע"פ שאינו נשמט – אסור.
ואמ' רב יהודה אמ' שמואל: הלכה כר' יהודה בנקמו.

15

וטעמא מאי?

אמ' אבוי: משום דמחזי כבונה.

[4] 20 בעי רב נחומי בר זכריה מאבני: עשה לו בית יד, מהו?
א"ל: בוכנה קאמרת?

איתמ': אמ' רב נחומי בר אדא אמ' שמואל: אם עשה לו בית יד – מותר.

[5] ההיא שריתא דהוה בי ר' פדת דהוה שקלי לה בעשרה
ושדו לה אדשא, ואמ': תורת כלי עליה.

25 ההיא אסיתא דהוי בי מר שמואל דהוה מחזקא אדרבה דהוה שקלי ליה בי עשרה
ושרא למשדייה אדשא ואמר: תורת כלי עליה.

חילופי הנוסחאות

[4] נגר שבמדינה אסור ניסוח אלגנטי זה ("שבמדינה אסור"), הקרוב לנוסח התוספתא ("במדינה אסור"), קרוב גם לנוסח כ"י מינכן: "שאסור". ברם בכ"י וטיקן מופיע ניסוח מסורבל יותר: "נגר הנגרר שאין נועלין בו במדינה", ובדפוס ראשון ניסוח מסורבל אף יותר: "נגר הנגרר שנועלין במקדש אבל לא במדינה". [6] הלכה כר' יהודה בנגרר ראו להלן בגוף הפירוש, עמ' 291. [9] טבלא כ"י מינכן: "אילא! חזייה "חזייה", כסגנון הבבלי להוסיף כינוי חבור לפועל המקדים מושא ישיר המופיע אחריו, וכך הוא גם בכ"י מינכן, אלא ששם נצטרפה וי"ו החיבור. אולם בכ"י וטיקן ובדפוס ראשון: "חזא", ללא הכינוי החבור. דהוה תלי ליה בכ"י אוקספורד לשון הוה מתמשך, וקרוב הוא לגירסת כ"י מינכן ולגירסת דפוס ראשון, אלא שבכ"י מינכן נוסף לוואי ל"ההוא" ("גברא") וכן מצוי פועל שונה ('קטיר'): "לההוא גברא דהוה קטיר", ואילו בכ"י וטיקן, בינוני לא מתמשך: "דתלי" (בקטע כריכה; "תלי", וכנראה נשמטה הדל"ת). ייתכן ששינוי הפועל בכ"י מינכן הוא תוצאת ניסיון להבדיל בין הביטוי 'הוי תלי בעיברא דדשא' – שמשמעו במספר מקומות בתלמוד הבבלי (פסחים סח ע"ב; חגיגה טו ע"ב; גיטין לב ע"ב) הוא עמידה כנגד בריח הדלת – לבין המשמע בסוגייתנו. ראו סוקולוף, מילון ארמית בבלי, ערך עיברא, עברא, עמ' 841. כגירסת כ"י מינכן איתא גם באור זרוע (עמ' תרפח), אך שם, בתוך כדי דיבור כתב לפרש: "שהיה תלוי בחבל חזק", וכן הוא ברש"י (ד"ה ניטל באגרו) בכתבי יד כפי שהעיר בעל דקדוקי סופרים (ר ע"ב, אות ז), וטעו בכך מהדירי האור זרוע (עמ' תרפח, אות כד). אפשרות נוספת היא שגירסת כ"י מינכן הושפעה מן המעשה ברב אויא, שם איתא לפי כל עדי הנוסח: "קטיר". [14] ניקמוז בקטע כריכה, נראה שיש לקרוא "ניקמן". כעין זה מצאנו בתוספתא ח יד (עמ' 136) בכ"י וטיקן: "נקמן", וכן הוא בירושלמי כלאים ו ט, ל ע"ג ביד ראשונה, אלא שהסופר מחק את הנו"ן הסופית ומגידה ב' הוסיף במקומה זי"ן (אבל בירושלמי שבת יז ז, טז ע"ב: "נקמוז"). וכן ברבינו חננאל (קב ע"א ד"ה לא ניקטור, עמ' רכב) איתא "נקמן". ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 461) קבע שיש לגרוס "נקמוז" וטען שיש כאן טעות גרפית בין נו"ן לזי"ן. אולם מכיוון שהאטימולוגיה של מילה זו אינה נהירה כלל וכלל (עיינו להלן בגוף הפירוש) ייתכן שיש להתייחס ברצינות לעדותו של כ"י וטיקן המצטרפת לנוסח הירושלמי בכלאים. [15] לא שמייע ליה פנייתו של רב יוסף לר' זירא מנוסחת בכתבי היד אוקספורד ומינכן בגוף שלישי, בכ"י וטיקן בגוף שני ואילו בדפוס ראשון חסרה פנייה מסוימת: "לא שמייעא הא דתניא?". [20] רב נחומי בר זכריה כן הוא בכל עדי הנוסח הישירים. ברם בדפוס פאס (על פי עדות בעל דקדוקי סופרים [רא ע"א, אות י]): "רב נחמן בר זכריה", ובאור זרוע (עמ' תרפט): "רחומי בר זכריה", והם חילופים רגילים בשם זה. [23] דהו שיקלי לה בענף או ובקטע כריכה; "שקלי", ואילו בדפוס ראשון (בכ"י מינכן חסר הקטע): "מדלו". [24] אדשא בענף מד נוסף לאחר המילה 'אדשא': "ולא א"ל מידיו" ו"ולא אמר להו ולא מידיו". ייתכן שמטרת ההוספה, שמבחינה ספרותית מושפעת ממעשה דר' טבלא דלעיל, היא להבהיר שלא היתה לר' פדת התנגדות כלשהי למעשה זה של אותם אנשים שהרימו את ה'שריתא'. ברם הוספה זו יוצרת סתירה עם הסיפא שממנה משמע שר' פדת לא התעלם מהסיטואציה אלא אמר "תורת כלי עליה". ולא זו בלבד אלא שבפשוטות, הפסוקית "הו שיקלי לה בעשרה" מתארת את כובדה הרב של הקורה ולא דווקא את קיומם של עשרה אנשים זרים לר' פדת שאליהם פנה או לא פנה. [25] אדרבה בכל עדי הנוסח הישירים הדל"ת קודמת לר"ש (אדרבה, אדרבה, אדרבא), אבל נראה להעדיף את הכתיב 'ארדבא', ראו פרידמן, השוכר – הנוסח, עמ' 231; סוקולוף, שם, ערך ארדבא, עמ' 164.

מסורת התלמוד

[1] נגר הנגרר שבת קכו ע"א. [4] איזהו נגר ירושלמי י, כב ע"ב; שבת יז ז, טז ע"ב. [15–16] נשמט אסור תוספתא ח יד (עמ' 136).

רש"י

נגר הנגרר שקשור בדלת בחבל ואינו תלוי, שהחבל ארוך, ומתוך שנגרר אינו נראה כקשור, ובשאינן גלוסטרא בראשו קאמר. **נועלין בו במקדש** דשבות בעלמא הוא, דאינו בונה ממש הואיל וקשור לכך, אלא הואיל ונגרר מיחזי כבונה, ואין שבות דרבנן במקדש דלא גזרו שם. **והמונח** שאינו קשור כלל, הוי בנין ממש. ר' יהודה סבר: לאו בנין הוא אלא דומה לבנין, ובמקדש לא גזרו על השבות.

זה אפילו במדינה מותר הואיל וקשור, אף על פי שאינו תלוי. **הלכה כר' יהודה בנגרר** דמותר אפילו במדינה אבל לא במונח, דשרי ליה ר' יהודה במקדש. לית הלכתא כוותיה, דכיון דאינו קשור שם – בנין גמור הוא, כשאר נגרים שנועצים בכתלים, והבונה כל שהוא חייב. מלאכה דאורייתא לא הותרה במקדש חוץ מהקרבת תמידין ומוספין וקרבנות צבור, הדוחין את השבת מגזירת הכתוב. **והוא שקשור בדלת** עצמה, דמוכח שפיר, ולא שקשור במונח. **ניטל באגדו** כלומר קשור היה, ובחבל חזק. **דין לא נטרוק** זה לא ינעול, שאינו קשור, דכמאן דליתיה לגמי דמי. **נקמז מהו** שנכנס הנגר בחור האסקופה ויוצא הנגר לצד הקרקע ונועץ בקרקע, ועד השתא איירי בשהאסקופה גבוהה ואין החור ניקב עד לארץ. נשמט – שנפסק החבל שהוא קשור בו והרי הוא מונח בקרן זוית כשפותח אותו. **עשה לו בית יד** לנגר שאינו קשור כלל, ותחב בית יד באמצעיתו, דומה למקבת, דהשתא ודאי מוכח מילתא הוא דכלי הוא, מהו לנעול בו? **בוכנא קאמרת** הא ודאי שרי. בוכנא: מקבת, וכותשין בו חטין ותבלין. **שריתא קורה**, כמו: (בראשית יט ח) "בצל קורתיו" – "בטלל שרותיו". **בו עשרה** כלומר משוי עשרה בני אדם היה בה ואפילו הכי לא אסר עלייהו. **ושדו ליה אדשא** לסומכה בלילה. **תורת כלי** שראויה לישב עליה. **אסיתא מורטיי"ר**. אדריבא לתך חטים חמשה עשר סאין, חצי כור.

פירוש הסוגיא

תקציר

משנתנו כוללת בתוכה את ההלכה הראשונה בסדרת שש הלכות השנויות בדגם ייחודי המשמש בפרקנו, שבו מושווה הדין ב'מדינה' לדין במקדש. בהסתמך על הלכות אלו שבפרקנו התגבשו בתקופת התלמוד הניסוחים הכלליים: "אין שבות במקדש" ו"שבות שהתירו במקדש". מסתבר שכל אחת מההלכות נוסחה מלכתחילה באופן עצמאי ללא תלות בדגם הנוקשה הנ"ל, ועורך המשנה הוא שקיבץ את המקורות השונים וניסחם מחדש לפי הדגם הספרותי המתואר. בתוספתא מצויה הלכה בעניין שימוש בנגר שאינה מנוסחת לפי הדגם הנזכר, וייתכן שהיא המקור הקדום שממנו יצק עורך המשנה את ההלכה שבמשנתנו: "נגר (נגרר), אם היה קשור ותלוי – פותחין ונועלין; ואם לאו – אין פותחין ונועלין בו. ר' יהודה אר': קשור, אע"פ שאינו תלוי".

בפיסקא [1] של הסוגיא מובאת הברייתא "איזהו נגר הנגרר שנועל בה במקדש אבל לא במדינה". ברייתא זו מופיעה בשינויים קלים גם בתוספתא. נראה שתפקידה של ברייתא זו הוא לפרש את המונח המקוצר המשמש במשנה: "נגר הנגרר".

בפיסקא [2] מובאת מימרתו של רב יהודה בשם שמואל שהלכה כר' יהודה בנגר. בתלמוד הירושלמי מסופר שר' יוסה שאל את ר' ירמיה: "היך עבדין עובדא?", כלומר כיצד יש לנהוג הלכה למעשה במחלוקת התנאים שבמשנה? ר' יוסה התלבט בהלכה זו באופן מיוחד משום שלא ידע להכריע איזוהי הדעה התנאית הסתמית במחלוקת זו שעל פיה יש לנהוג. ר' ירמיה פשט לר' יוסה את הספק ממימרא אחרת של ר' יוחנן: "משכני חילפיי והראני של בית ר' קשור אע"פ שאינו תלוי", ומכאן למד: "כר' יהודה עבדין". ייתכן שפסק זה הגיע לבבל ועל פיו נקבע בסוגייתנו בשם שמואל: "הלכה כר' יהודה".

אפשר שההגבלה שהציב רבא על פסיקה זו: "והוא שקשור בדלת" [2], מקורה במסורת ארץ ישראלית המופיעה בתלמוד הירושלמי בסוגיא הנ"ל. בסוגייתנו, את קביעתו של רבא, שהנגר צריך להיות קשור דווקא בדלת, ניסו לערער מתוך הסתייעות במעשה ר' טבלא שנקלע למהחוא וראה אחר שתלה את הנגר ב'עיברא דדשא' ולא בדלת. 'עיברא דדשא' הוא בריח הדלת, כלומר קורה או מוט המונח לרוחבם של כמה קרשים, מחברם ומחזקם יחד להיות דלת אחת, או אפילו קורה אופקית שמטרתה לחזק לוח עץ המשמש כדלת. על בריחים אלו ניתן היה לתלות חפצים שונים כגון בשר ואף אותו נגר, כפי המסופר בסוגייתנו.

את הקושיא הנובעת מאותו מעשה תירצו בעלי הגמרא בטענה "ההוא, ניטל באוגרו הוה" [2]. נראה שמעשה זה בר' טבלא הוא דוגמה מושלמת לדרך הקשירה הרצויה אלא שבעלי הגמרא ביקשו תכסיס רטורי שיאפשר את שיבוצו של מעשה זה בסוגייתנו. הם הוסיפו "איני" קודם המעשה ואף קבעו "ההוא, ניטל באוגרו הוה" לאחריו כתירוץ לאי ההסכמה המלאכותי בין מעשה זה לבין ההלכה שלפיה יש לקשור את הנגר לדלת. מסתבר שאת הבסיס לתירוץ 'ניטל באוגרו' נטלו מהמעשה ברב אויא להלן [2], שם באה לידי ביטוי הדרישה שעל הנגר להיות קשור בקשר חזק.

עוד מסופר בסוגייתנו על ר' זירא ששאל את רב יוסף מה דינו של ניקמו (שפירושו המדויק לא נתברר) וזה השיבו: "לא שמיע ליה הא דתניא...?". [3]. העיקרון ההלכתי העולה ממקור זה, ברור. לדעת תנא קמא, כשנשמט סוגר מסוים לחלוטין אין להשתמש בו בשבת, אבל בניקמו מותר, ואילו לדעת ר' יהודה יש להחמיר גם בניקמו. בסוגייתנו מסביר אביי את טעמה של הברייתא: "וטעמא מאי? משום דמיחזי כבונה" [3]. מסתבר שטעם זה שייך דווקא לדינו של נגר הנקמו אבל בשאר נגרים הטעם הוא איסור מוקצה.

עוד נוספו לסוגייתנו מספר מעשים: על רב נחומי בר זכריה ששאל את רבו אביי מה דינו של נגר שנעשה לו בית יד והוא השיבו: "בוכנה קאמרת?", כלומר עלי אמרת?! נראה שהתכוון לומר: וכי שאלה יש כאן? נגר שיש לו בית יד דינו כעלי שמותר לטלטלו בשבת [4]; את דלת ביתו של ר' פדת היו נועלים בעזרת קורה כבדה. לפי הסיפור, כה כבדה היתה הקורה עד שנצרכו עשרה אנשים כדי להרימה ולהניחה על הדלת [5]. מסתבר לקבל

את דברי הראב"ד שלפיהם הניסוח שממנו משתמע שנצרכו עשרה אנשים כדי להרים את הקורה מופרו, שהרי שימוש בקורה מעין זו בביתו של אדם פרטי אינו מעשי כלל וכלל. רב פדת התיר את השימוש בקורה באומרו ש"תורת כלי עליה" ואין איסור טלטול חל עליה אפילו היא מונחת כל היום; מעשה נוסף המובא בסוגייתנו עוסק במכתשת שהיתה בביתו של האמורא האמיד מר שמואל, שהיתה מחזקת ארדבא, שהיא מידה גדולה במיוחד, כ- 140 קילוגרם [5].

מבוא: מקורות המשנה ומקבילותיה

משנתנו כוללת בתוכה את ההלכה הראשונה בסדרת שש הלכות השנויות בדגם ייחודי המשמש בפרקנו, שבו מושווה הדין ב'מדינה' לדין במקדש. שישה עניינים הלכתיים שונים: שימוש בנגר, החזרת ציר, החזרת רטייה, קשירת נימה, חיתוך יבלת, כריכת גמי על מכה – כולם נדונים בדפוס הבא: "X... – במקדש אבל לא במדינה; Y – כאן וכאן אסור", כאשר X מצייין פסוקית פועלית ("מחזירין ציר התחתון", "חותכים יבלת") ואילו Y מצייין פסוקית תנאי ("ציר] העליון", "אם בכלי"). בכוחו של ניסוח זה להדגיש את הדין הקל הנוהג במקדש לעומת זה הנוהג במדינה, ומאידך לסמן את גבולות ההיתר במקדש על ידי תיאור פעולה שאינה מותרת אפילו שם. וכבר שיער רי"ד גילת (השתלשלות ההלכה, עמ' 105-106) שבהסתמך על הלכות אלו שבפרקנו התגבשו בתקופת התלמוד הניסוחים הכלליים: "אין שבות במקדש" (פסחים סה ע"א; ביצה יא ע"ב) ו"שבות שהתירו במקדש" (ירושלמי יומא א א, לח ע"ד; פסחים ח ג, לו ע"א; ביצה ה ב, סג ע"ב).

מסתבר שכל אחת מההלכות נוסחה מלכתחילה באופן עצמאי ללא תלות בדגם הנוקשה הנ"ל, ועורך המשנה הוא שקיבץ את המקורות השונים וניסח אותם מחדש לפי הדגם הספרותי המתואר. בתוספתא ח טו (עמ' 136) מצויה הלכה בעניין שימוש בנגר שאינה מנוסחת לפי הדגם הנזכר, וייתכן שהיא המקור הקדום שממנו יצק עורך המשנה את ההלכה שבמשנתנו: ¹ "נגר (נגר).² אם היה קשור ותלוי – פותחין ונועלין; ואם לאו – אין פותחין ונועלין בו. ר' יהודה אר': קשור, אע"פ שאינו תלוי". ברייתא זו, הנוקטת במטבע 'קשור ותלוי', קרובה בניסוחה להלכות תנאיות מקבילות³ השנויות אף הן בסגנון זה וכפי שמפורט בהשוואה הבאה:

- 1 האפשרות שהעלו גולדברג (עמ' 302) והלבני (עמ' רסה-רטו), שמשנתנו מבוססת על מחלוקתם של תנא קמא ור' יהודה כיצד יש לפרש משנה עתיקה ששנתה: "נגר – נועלין בו במקדש אבל לא במדינה", פחות מסתברת. מקור ההשוואה במשנתנו בין מקדש למדינה נעוץ בניסיונו של עורך המשנה להציג שש הלכות שונות בדפוס אחיד ולכן אין כל סיבה להניח את קיומה של משנה עתיקה שדנה בנגר וכללה התייחסות מיוחדת למקדש ולמדינה. גם אין להביא ראיה מן הברייתא המופיעה בתוספתא ובסוגייתנו: "אי זהו נגר הנגר שנועל בה במקדש אבל לא במדינה?", המעידה לכאורה על קיומה של משנה עתיקה שכזו. כפי שנציע להלן, ברייתא זו היא מקור תנייני שנתחבר כפירוש למשנה ובודאי אינה קדומה לה. דומני שדרכו של גולדברג לנסות לשחזר את המשנה הכללית של ר' עקיבא, שבפירושה נחלקו לכאורה תלמידיו, מסופקת מאוד במקרה דידן.
- 2 בכ"י וינה ואף בקטע גניזה¹³⁹ מופיעה המילה 'נגר', אבל מסתברת דעתו של ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 461) שהיא נוספה באשגרא מלמטה וכפי שמרמזות עובדת חסרונה בכתבי היד ערפורט ולונדון.
- 3 הדמיון בין הלכות אלו כבר הביא את ר' יוחנן לקבוע: "אתיא דיחידאה דהכא כסתמא דתמן דיחידאה דתמן כסתמא דהכא" (ראו ירושלמי שבת יז ז, טז ע"ב = עירובין י ג, כב ע"ג, והשוו שבת קכו ע"א), כלומר דעתו של ר' יהודה במשנתנו = דעת יחידאה, מתאימה לדעת חכמים במשנת שבת = סתמא דתמן' דעת יחידאה' במשנת שבת = דעת ר' אליעזר, ומתאימה לדעת הסתמא' = תנא קמא במשנת עירובין.

<p>תוספתא שבת יד ג (ומקבילות)</p> <p>קנה שהתקינו בעל הבית להיות פותח ונועל בו</p> <p>אם היה קשור ותלוי פותחין ונועלין בו ואם לאו אין פותחין ונועלין בו</p> <p>רבן שמעון בן גמליאל אומ' מותקן אע"פ שאינו קשור ואע"פ שאינו תלוי</p>	<p>תוספתא עירובין ח טו</p> <p>נגר</p> <p>אם היה קשור ותלוי פותחין ונועלין ואם לאו אין פותחין ונועלין בו</p> <p>ר' יהודה או' קשור אע"פ שאינו תלוי</p>	<p>משנה שבת יז ז</p> <p>ר' ליעזר או' פקק החלון</p> <p>בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקים בו ואם לאו אין פוקקים בו</p> <p>וחכמ' אומ' בין כך ובין כך פוקקים בו</p>
---	--	---

אם כנה השערתנו, שתוספתא ח טו היא ההלכה המקורית שממנה נוצקה משנתנו, ניתן לתאר את סדר השתלשלות הדברים באופן הבא: בהלכה המקורית מבואר ששיטת תנא קמא היתה להתיר פתיחה ונעילה אך ורק בנגר העומד בשני תנאים: 1. קשור; 2. תלוי. שיטת ר' יהודה היתה להתיר שימוש אפילו בנגר שהוא רק קשור. שיטת הלכתיות אלו נוסחו מחדש במשנתנו בתיאור הדין החל במדינה על פי התבנית הייחודית שתוארה לעיל.

תוספתא	משנה
נגר (נגרר)	נגר הניגרר
אם היה קשור ותלוי פותחין ונועלין ואם לאו אין פותחין ונועלין בו	נועלים בו במקדש אבל לא במדינה
ר' יהודה או' קשור אע"פ שאינו תלוי	המונח כאן וכאן אסור
ר' יהודה או' המונח במקדש והניגרר במדינה	ר' יהודה או' המונח במקדש והניגרר במדינה

במסגרת עיבוד זה המיר עורך המשנה את התיאור 'קשור אף על פי שאינו תלוי' במונח הקצר והקולע 'ניגרר'. כלומר, הביטוי 'קשור אע"פ שאינו תלוי', שפירושו: "קשור מראשו העליון לדלת, אע"פ שאינו תלוי אלא נגרר בארץ" (ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 462), נוסח במשנה בקיצור נמרץ: "הניגרר". על הזהות בין שני המונחים: 'ניגרר', המשמש במשנה, ו'קשור אף על פי שאינו תלוי', המשמש בתוספתא, כבר הצביע ר' יוחנן בדבריו שהובאו בירושלמי עירובין י י, כו ע"ג: "אי זהו נגר? אמר ר' יוחנן קשור אף על פי שאינו תלוי". זהות זו מתגלה בבירור מתוך השוואת ניסוח דברי ר' יהודה בשני המקורות. בנאמנות לדגם שתואר לעיל נוסף למשנתנו דין נגר 'המונח' שאין עולה על הדעת להשתמש בו אפילו במקדש, וגם שיטתו החולקת של ר' יהודה נקבעה במשנתנו בדפוס מקדש-מדינה.⁴

4 דעתו החולקת של ר' יהודה נוסחה על פי הדגם הספרותי הנ"ל לא רק במשנתנו אלא גם במשנה הבאה העוסקת בשימוש בצירי.

[1] ת"ר איזהו נגר הנגרר שנועל בה במקדש אבל לא במדינה

הברייתא המובאת בסוגייתנו מופיעה בשנינויים קלים גם בתוספתא בצמוד לברייתא העתיקה אשר בה דנו לעיל.

תוספתא	בבלי
אי זהו נגר הנגרר	אי זהו נגר הנגרר
כל שקשור ותלוי וראשו אחד מונח בארץ	שנועל בה במקדש אבל לא במדינה
מותר במקדש ואסור במדינה	כל שקשור ותלוי וראשו אחד מגיע לארץ
ר' יהודה אומ' אף זה במדינה מותר	ר' יהודה אומ' אף זה אפי' במדינה מותר
אי זהו במדינה אסור	אלא אי זהו נגר שבמדינה אסור
כל שאינו לא קשור ולא תלוי נוטלו	כל שאינו לא קשור ולא תלוי ושומטו
ומניחו בזוית	ומניחו בקרן זוית

נראה שתפקידה של הברייתא השונה "אי זהו נגר הנגרר שנועל בה במקדש אבל לא במדינה?" הוא לפרש את המונח המקוצר המשמש במשנה: 'נגר הנגרר'. דא עקא, תשובתה של הברייתא: "כל שקשור ותלוי וראשו אחד מגיע לארץ", אינה מובנת. המונח 'תלוי' מסמן הלוא חיבור המותיר את המחובר באוויר, וכיצד אפוא יהיה הנגר התלוי 'נגרר'? ולא זו בלבד אלא שמהשוואה עם ההלכה הראשונה שבתוספתא עולה שנגר הנגרר הוא – כניסוחו של ר' יהודה – נגר "קשור אע"פ שאינו תלוי"! חוסר התאמה זה הכריח את הר"ש ליברמן לפרש את המונח 'תלוי' המשמש בשתי הברייתות בשני אופנים שונים. בברייתא הראשונה פירש על פי המובן הפשוט של המונח: "תלוי מלמטה ואינו נוגע לארץ" (עמ' 461), ואילו בברייתא שלנו כתב: "תלוי בפתח בראשו העליון" (עמ' 462).

מסתבר ששתי הברייתות המשתמשות במונח אחד בשני מובנים שונים נתנסחו על ידי אסכולות שונות. בפירושו לסוגיא כזו, לא יעמוד אדם ברשות היחיד ויפתח ברשות הרבים, קא ע"א-קא ע"ב (עמ' 248, הערה 18), כבר הבאנו את דבריו של ר"ד הלבני, ש"בבלי השתמשו במלה 'תלוי' במובן תלוי בפתח, ולא באויר... ואילו בא"י השתמשו במילה 'תלוי' במובן תלוי באויר" (עמ' רסו). על פי השערה זו הסיק הלבני שברייתא דידן היא ברייתא בבבלי "או השפעה מן המסורת הבבבלי" (שם). נראה לאמץ את דבריו ולשער שהברייתא הראשונה בתוספתא, שהיתה המקור למשנתנו, ממקור ארץ ישראלי היא, ועל כן השימוש ה'תקין' במונח 'תלוי', ואילו הברייתא השנייה בתוספתא, שבאה לפרש את המשנה, ממקור בבלי היא, ועל כן השימוש ה'לא תקין' במונח 'תלוי'. ייתכן אפוא שגרסני התוספתא נטלו את הברייתא האחרונה מן הסוגיא הבבבלי וצירפוה לברייתא המקורית שבתוספתא.

[2] אמ' רב יהודה אמ' שמואל הלכה כר' יהודה בנגרר

בירושלמי הנ"ל מסופר שר' יוסה שאל את ר' ירמיה: ⁵ "היך עבדין עובדא?" כלומר כיצד יש לנהוג הלכה למעשה במחלוקת התנאים שבמשנה? ר' יוסה התלבט בהלכה זו באופן מיוחד משום שלא ידע להכריע איזוהי הדעה התנאית הסתמית במחלוקת זו⁶ שעל פיה יש לנהוג.⁷ ר' ירמיה פשט לר' יוסה את הספק ממימרא אחרת של ר' יוחנן: "משכני חילפיי⁸ והראני של בית ר' קשור אע"פ שאינו תלוי", ומכאן למד: "כר' יהודה עבדין".

5 הכוונה היא ככל הנראה לר' יוסה, המכונה בבבלי ר' יוסי בר זבידא (ראו אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 334), והוא שאל את תלמידו-חברו ר' ירמיה (ראו אלבק, הנ"ל, עמ' 340).

6 מדברי ר' יוחנן (עיינו לעיל, הערה 3) נובע שלא ניתן להצביע באופן ברור על הדעה הסתמית במחלוקת זו.

7 על מסורת ההכרעה כסתם משנה ראו ברנדס, כללי פסיקה, עמ' 286-297.

8 הכוונה היא ככל הנראה לאבא חליפא קרייא, שהיה צעיר מר' יוחנן. ראו על אודותיו: אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 216.

ייתכן שפסק זה הגיע לבבל ועל פיו נקבע בסוגייתנו בשם שמואל: "הלכה כר' יהודה". אמנם גירסת כל עדי הנוסח הישירים של הסוגיא היא: "הלכה כר' יהודה בנגרר", הוזה אומר: זו ההלכה דווקא בנגרר, כלומר בדין האמור במקדש, אבל לא ב'מונח', בדין האמור במדינה. אולם כבר כתב הרי"ד בתוספותיו (קב ע"א ד"ה אמר, עמ' נה) שגירסת כל הספרים היא: "הלכה כר' יהודא בסתם", ואכן נראה שזו היתה גירסת רוב הראשונים.⁹ מסתבר שגירסת עדי הנוסח הישירים של הסוגיא הושפעה מגירסתו הייחודית והדווקנית של רש"י על אתר, שקבע: "הלכה כר' יהודה בנגרר, דמותר אפילו במדינה, אבל לא במונח, דשרי ליה ר' יהודה במקדש – לית הלכתא כוותיה".¹⁰

אמ' רבא והוא שקשור בדלת

בירושלמי הנ"ל איתא: "עד שיהא קשור בדלת?"¹¹ ר' ינאי חמוי דר' אמי: עד שיהא קשור בדלת בדבר שיכול להעמידו". קביעה הלכתית זהה מופיעה בסוגייתנו בשם רבא, וייתכן שמקורה במסורת ארץ ישראלית זו.¹²

איני והא ר' טבלא... חזייה לההוא דהוה תלי ליה בעיברא דדשא ולא אמ' ... ההוא ניטל באוגדו

את קביעתו של רבא, שהנגר צריך להיות קשור דווקא בדלת, ניסו לערער מתוך הסתייעות במעשה ר' טבלא¹³ שנקלע למחוזא וראה אחד שתלה את הנגר בעיברא דדשא ולא בדלת. 'עיברא דדשא' הוא בריח הדלת,¹⁴ כלומר קורה או מוט המונח לרוחבם של כמה קרשים, מחברם ומחזקם יחד להיות דלת אחת או אפילו קורה אופקית שמטרתה לחזק לוח עץ המשמש כדלת. על בריחים אלו ניתן היה לתלות חפצים שונים כגון בשר (ביצה מ ע"א) ואף את אותו נגר, כפי המסופר בסוגייתנו.

את הקושיא הנובעת מאותו מעשה תירצו בעלי הגמרא בטענה "ההוא ניטל באוגדו הוה". בפירושו לסוגיא הקודמת הבאנו שתי תפיסות המבארות מהו נגר ה'ניטל באוגדו'. רש"י (קא ע"א ד"ה בניטל באוגדו) ביאר: "כלומר קשור היה בחבל חזק". פירוש זה מתחזק מצמידות המעשה על אודות הנהרדעאי שקשר את הנגר בגמי החלש. דא עקא, חיסרון משמעותי יש בו: וכי כיצד יכולה קשירה חזקה לבטל את הצורך לקשור את הנגר דווקא לדלת ולהסתפק בקשירה ל'עיברא'? הרי הדרישה שהנגר יהיה קשור דווקא לדלת נצרכה לדעת רש"י כדי שיהיה "מוכח שפיר" שהנגר משמש לנעילה ואין כאן מעשה בנייה, ומה תועיל קשירה חזקה למקום אחר?

9 ראו רבינו חננאל (קב ע"א ד"ה נגר הנגרר, עמ' רכב); רי"ף (רמו תרפד, לד ע"ב); עתים (סימן קלד); רבינו יהונתן מלוניל (ד"ה הלכה כר' יהודה, לד ע"ב מדפי הרי"ף); רבינו חננאל בן שמואל (קב ע"א ד"ה ת"ר, עמ' תקצה), ומשם מוכח שזו היתה גם גירסת ר' נסים גאון; תוספות (קב ע"א ד"ה הלכה כר' בנגרר – מדייק דבריהם); בהלכות הרא"ש (סימן טו) כתב להעדיף גירסת זו: "והכי נחא טפי, דאי גרס 'בנגרר', משמע דקאי אהא דאמר ר' יהודה אף במדינה מותר".

10 על דבריו אלו של רש"י כתב הרי"ד בתוספותיו (שם): "מה שפירש המורה שהלכה כמותו בנגרר במדינה אבל לא במונח במקדש אינו נ"ל. ועוד, שנראה כמו הילכתא למשיחא. ושנא מפני שהי' כתוב בספרו הלכה כר' יהודא בנגרר הזוקק לפרש כן". ויש רגליים להשערה זו מתוך השתדלותו הרבה של רש"י לבאר בארוכה את פשרה ההלכתי של גירסת זו: "דכיון שאינו קשור שם, בנין גמור הוא כשאר נגרים שנועצים בכותלים, והבונה כל שהוא חייב, ומלאכה דאורייתא לא הותרה במקדש חוץ מהקרבנות תמידין ומוספין וקרבנות צבור שדוחין את השבת מגזירת הכתוב".

11 נראה לפרש שהמשפט "עד שיהא קשור בדלת" הוא 'בעיא' שלאחריה תשובה, וכסגנון הרגיל בירושלמי. ואולם ב'פני משה' על אתר פירש שמשפט זה הוא סיוג לפסק ההלכה הקודם לו ('הוא אמרה כר' יהודא עבדין'). מסתבר שבעל ה'פני משה' הושפע מסוגייתנו הבבלית שהזכירה מגבלה זו כסיוג לפסק ההלכה של רב יהודה בשם שמואל.

12 ייתכן שיש כאן חיזוק לתאוריה הטוענת לשימוש נרחב אצל רבא במקורות ארץ ישראלים, ראו דור, תורת א"י בבבל, עמ' 78-11.

13 אמורא בן הדור השלישי בבבל. ראו אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 290.

14 ראו סוקולוף, מילון ארמית בבליית, ערך עיברא, עמ' 841.

גישה שונה מוצגת בדברי הרי"ד (קא ע"ב ד"ה בניטל באיגודו, עמ' נה) ודעמו, הסוברים שיניטל באגודו פירושו נגר שקבועה בו לולאה המאפשרת את נטילתו ואת תלייתו "בכותל כדרך שאר הכלים". כאשר הנגר ניטל באגודו, חזותו מעידה עליו שהוא מיועד לנעילה ואין כל צורך לקשרו דווקא לדלת.

ברם לגופם של דברים יש להקשות: מה פגם מצא הסתמא בקשירת הנגר ובתלייתו ב'עיברא דדשא' אדרבה, ה'עיברא' הוא חלקו החזק ביותר של הדלת, ומדוע לא יתלו בו? נראה אפוא להציע שמעשה זה בר' טבלא הוא דוגמה מושלמת לדרך הקשירה הרצויה, אלא שבעלי הגמרא ביקשו תכסיס רטורי שיאפשר את שיבוצו של מעשה זה בסוגייתנו. הם הוסיפו "איני" קודם המעשה ואף קבעו "ההוא ניטל באגודו הוה" לאחריו כתירוץ לאי ההסכמה המלאכותי בין מעשה זה לבין ההלכה שלפיה יש לקשור את הנגר לדלת. מסתבר שאת הבסיס לתירוץ 'ניטל באגודו' נטלו מן המעשה ברב אויא להלן, שם באה לידי ביטוי הדרישה שעל הנגר להיות קשור בקשר חזק.

רב אויא איקלע לנהרדעא חזייה לההוא דהוה קטיר בגמי אמ' דין לא ניטרוק

בירושלמי הנ"ל הובא מעשה רב שבו "נגרא הדא ר' אלעזר קטר בגמי", דבר העומד בניגוד לשיטת ר' יניי חמוי דר' אמי, שסבר שיש לקשור את הנגר דווקא "בדבר שיכול להעמידו". ואילו בסוגייתנו מופיע מעשה ברב אויא, אמורא בבלי בן הדור הרביעי¹⁵ שנקלע לנהרדעא, ראה אדם שקשר את הנגר בגמי (=סיב צמחי¹⁶) וגזר: "דין לא ניטרוק", כלומר אין לנעול בנגר זה שאינו קשור כהוגן.

[3] ניקמוז מהו

המונח 'ניקמוז' זכה למספר פירושים שכולם בבחינת השערות. לא לחינם אמרו בעלי התוספות (שבת קכט ע"ב ד"ה וכי תימא): "ולא נודע פירוש נקמוז היטב". אף על פי כן נתאר בקצרה את הפירושים שהוצעו למילה זו במהלך הדורות. בערוך (ערך נקמוז, ה, עמ' 381) צוטטו דברי רב נסים גאון¹⁷ שהביא את פירושו הערבי של רב האי גאון¹⁸:

מא ינבסט וינקבץ מתל מא יתגעד נקמוז הוא; מתל נקמץ ואצלה מלשון קמיצה [= *ما يَنْبَسْتُ وَيَنْبِضُ مِثْلَ مَا يَنْجَعِدُ* נקמוז הוא; מִתְּלֵן נקמוז וְ*وَصَلَّة* מלשון קמיצה = מה שיתפשט ויתכווץ כמו מה שיתקמט – נקמוז הוא; כמו היה נקמוז קשור ללשון קמיצה].

דומה שהגאון מציע אטימולוגיה עממית הקושרת בין השורש קמ"ז לשורש קמ"צ.¹⁹ ומבוססת ככל הנראה על היכרות עם מנגנוני נעילה יומיומיים שכביכול מתכווצים ומתפשטים.²⁰ דא עקא,

15 ראו כהן, רבינא, עמ' 39, הערה 79.

16 ראו סוקולוף, מילון ארמית בבלי, ערך גמי, עמ' 289.

17 הפירוש נזכר גם אצל רבינו יהונתן (לד ע"ב ד"ה נקמוז מהו); אצל הריטב"א (קב ע"ב ד"ה בעי רבי זירא, עמ' תתקז); בספר העתים (סימן קלד); במאירי (קב ע"א ד"ה נקמוז מהו, עמ' רי).

18 הנוסח המובא כאן הוא על פי ערוך השלם בשינויים קלים על פי עדי הנוסח וההערות שם. ראו גם עדויות בעל דקדוקי סופרים (רא ע"א, אות ז).

19 על אטימולוגיה זו ביקשו לחזור חוקרים מודרניים: סגל, דקדוק, עמ' 107, סעיף 176; ילון, קונטרסים, עמ' 35. אבל כבר דחאם מורשת (לקסיקון, עמ' 327, הערה 19) בטענה ש"אין ביניהם קשר סמנטי". אטימולוגיה שונה לחלוטין ולא משכנעת הציע קרויס (קדמוניות התלמוד א/ב, עמ' 366, הערה 5) בבקשו להשוות את שורש קמ"ז לשורשים קפ"צ, קפ"ז וקפ"ס.

20 ניסיונו של קהוט בערוך השלם לפרש את ההסבר הגאוני כאילו הוא מציין קשירה מאולץ מאוד מבחינת הלשון הערבית והעניין.

אין בכוחו של הסבר אטימולוגי זה לבדו לבאר לנו את פירוש המונח 'נגר נקמז'. ר' נסים גאון השלים את פירושו של רב האי על פי ה'אליה המוכרת לו:

והרבה הוא מצוי אצלנו בנגר שעושיין בו חריץ ומכניסין העץ ועושיין מסמר בנגר ובעץ. וכשנועל מעמיד אותו העץ שבתוך החריץ שבנגר והוא נסגר, וכשפותח מפילו והנגר נופל ופותח הדלת. ואלנגארין ענדנא יסמוה 'אלגרור' [= والنجارون عندنا يسموه 'الجارور' = והנגרים אצלנו יכנהו 'אלגרור'].

רב נסים ביקש לתאר מנגנון נעילה פשוט הנפתח ונסגר – נמתח ו'נקמז' – אולם דומה שגם בתוספת דברים זו אין כדי להנהיר את פירושו המקורי של רב האי. בחידושי הריטב"א (שם) מצוי פירוש ארוך יותר למונח זה, המבוסס על פירושו של רב נסים גאון:

...ואחרים פירשו נקמז כמו נקמץ, כלומר שהוא נקמץ בדלת עצמו, ויש מהם אצלנו הרבה, שמכניסין הנגר בין הבריח המחובר בדלת והדלת ומחברין אל הנגר עץ אחד קטן ארכו כשיעור טפח והוא הולך לכאן ולכאן, ופעמים שעושיין את הנגר למעלה בדלת ופעמים שעושיין אותו למטה בדלת, וכשעושיין אותו למעלה מסבבין את העץ הקטן לצד א' והנגר נופל והדלת נפתח, וכשזוקפין אותו אל הנגר עולה ונכנס בשקוף העליון והדלת נעול, וכשעושיין אותו למטה מסבבין את העץ לצד א' והנגר נופל ונכנס באסקופה התחתונה והדלת נעול, וכשזוקפין אותו אז הנגר נטלה והדלת נפתח.

אין בכוחם של הסברים אלו להניח את הדעת, שכן מסתבר שהם לקוחים מהמציאות כפי שהריטב"א הכירה ולא דווקא מזו של הגאונים (ואין צריך לומר של האמוראים והתנאים), וכפי שרומזים דבריו בסיומם: "והנה בכל הארץ נהגו היתר לפתוח ולנעול בשבת בנגר כזה... וכן דנתי לפני רבותי".

פירוש שני מתקופת הגאונים מופיע בתשובות הגאונים (עמ' 142 = אוצר הגאונים, התשובות, עמ' 103) בתוך קטע המעורב בפירושי מילים קשות בתלמוד: "...ניקמז: אין לו עץ למטה וכיון שנועל הזפר [= חופר]".²¹ דומה שמסורת זו עמדה בבסיס פירושו של רש"י (קב ע"א, ד"ה נקמז מהו), שפירש: "שנכנס הנגר בחור האסקופה ויוצא הנגר לצד הקרקע ונועץ בקרקע".²² פירוש זה קשה מאוד לביסוס, וכבר כתבו בעלי התוספות (שם): "נראה יותר כי נקמז אין פתרונו נעיצה בארץ".

בעלי התוספות עצמם הציעו פירוש מחודש המבוסס על ניתוח ענייני של הברייתא: "נקמז... דומה שהוא מעין נשמט רק שאינו נשמט, כדמוכח בברייתא שהביא למעלה, דקתני: נגר, אם נשמט כולו – אסור; נקמז, אע"פ שאינו נשמט...". על פירוש זה כתב הר"ש ליברמן שהוא "מתאים מאד לענין", והוסיף:²³

וחכם א' מתל אביב א' ווייס²⁴ שאלני במכתב אם אפשר לפרש ש'נקמז' הוא ההפך מ'נמתח', כמו שיוצא מ'ירוש' עירובין פ"ה ה"ג, כב ע"ד: לא פחות שהוא נמתח ונשכר ולא יתר שהוא

21 תיקון זה הוצע על ידי מורמלשטיין בתוספת הערוך השלם (ערך נקמז, עמ' רפג).

22 השו"ל גירסת אור זרוע (עמ' תרפח-תרפט) ולהערות בעל דקדוקי סופרים (ר ע"ב, אות ט).

23 ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 202. השו"ל ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 461; מילון בן-יהודה, ערך נקמז, עמ' 5982, הערה 3. דא עקא, ההוכחה של אותו חכם תל-אביבי, המבוססת על הוראת הירושלמי שאת תחום העיר יש למדוד דווקא בחבל ארוך חמישים אמה: "לא פחות, שהוא נמתח ונשכר, ולא יותר, שהוא נקמז ומפסיד", אינה חלוטה. אכן נראה לפרש שאין להשתמש בחבל קצר עקב החשש שימתחוהו, אך מאידך אין כל ביטחון בכך שהחשש משימוש בחבלים ארוכים = "שהוא נקמז ומפסיד" פירושו שהחבלים יונחו ברפיון שיפסיד את המידה. ייתכן שהחשש הוא מפני זה שחבלים ארוכים יסתבכו בקשרים – יקמזו ~ יתקרזלו (השו"ל: מילון פיין-סמית, ערך *נקמז*, עמ' 518) ונמצא 'מפסיד', אם נכונה הצעתנו הרי שהיא משתלבת במסורת הגאונים לפרש נקמז = התכווצות והתקמטות. מכל מקום, די במקור ירושלמי זה כדי לשלול את הצעתו של שיינאהק (המשביר, ערך נקמז, כח ע"א), שביקש לגזור את המילה מן היוונית *κομίζω* = (גמיש) כגומי (ראו מילון LSI בערכו, עמ' 976): "שנקמז הוא כממוצע בין נגר ובין נשמט, כי נגר הוא שקשור הנגר בחבל נצב בראשו אחד מגיע לארץ, ונשמט הוא שאינו קשור כלל, וע"ז איבעי להו אם הוא קשור בחבל ארוך ונושא בו הנה והנה ומתרחק מן הדלת, מה הדין?".

24 בעלי תמר, עמ' קצד, כתב: "והוא וודאי ר' שבתאי ויס ז"ל שפרסם כמה מאמרים בדקדוקי לשון בתלמוד ובמדרש", אבל ליברמן כתב: א' ווייס!

נקמו ומפסיד. ולפי זה 'קמיזה' מסמנת את רפיון הקשר²⁵ בניגוד למתיחות ולהידוק הקשר... ונ"ל שפירוש זה של מר ווייס הוא הנכון, וקמיזה משמשת ניגוד למתיחות... ולפי כל זה צריכים לפרש גם כאן נקמו – נתרפה הקשר.

בעי ר' זירא נקמו מהו

ר' זירא שאל את רב יוסף מה דינו של נקמו, וזה השיבו: "לא שמיע ליה הא דתניא..." [3]. ברייתא זו שציטט רב יוסף מופיעה בתוספתא הנ"ל בהקשרה המקורי:

מלבן של ספקלריא ומרגין של חלונות – פותחין ונועלין בהן. אם היו נשמטין – אסורין. נגר, נשמט – אסור; נקמו – מותר. ר' יהודה אומר: נקמו אע"פ שאין נשמט.

העיקרון ההלכתי העולה ממקור זה, ברור. לדעת תנא קמא, כאשר סוגר מסוים נשמט לחלוטין אין להשתמש בו בשבת, ואילו לדעת ר' יהודה יש להחמיר גם בנקמו. בסוגייתנו מסביר אב"י את טעמה של הברייתא: "וטעמא מאי? משום דמיחזי כבונה". מסתבר שטעם זה שייך דווקא לדינו של נגר הנקמו, אבל בשאר נגרים הטעם הוא איסור מוקצה.²⁶

[4] בעי רב נחומי בר זכריה מאב"י עשה לו בית יד מהו א"ל בוכנה קאמרת

רב נחומי בר זכריה שאל את רבו²⁷ אב"י מה דינו של נגר שנעשה לו בית יד,²⁸ והוא השיבו: "בוכנה קאמרת", כלומר עלי אמרת?! נראה שהתכוון לומר: וכי שאלה יש כאן? נגר שיש לו בית יד דינו כעלי שמותר לטלטלו בשבת. הראשונים נחלקו אם שאלתו של רב נחומי בר זכריה התייחסה לכל נגר²⁹ או דווקא לנגר הנקמו שבו דובר באחרונה.³⁰ לדיון זה יש משמעות רבה לאופן פסיקת ההלכה בכל הסוגיא כפי שניכר מדברי ר"י קארו בפירושו לטור אורח חיים בבית יוסף, סימן שיג (עמ' שדמ ובהערה יט שם).

[5] ההיא שריתא דהוה בי ר' פדת... ההיא אסיתא דהוי בי מר שמואל... ואמ' תורת כלי עליה

את דלת ביתו של ר' פדת³¹ היו נועלים בעזרת קורה כבדה. לפי הסיפור, כה כבדה היתה הקורה עד שנצרכו עשרה אנשים כדי להרימה ולהניחה על הדלת. מן המקורות הקלאסיים³² אנו יודעים שבבילול היה נהוג לאבטח את הדלת בעזרת קורות חזקות יותר שעה שלא נכנסו ויצאו בה, ולפיכך מתקבל על הדעת פירושו של רש"י (קב ע"א ד"ה ושדו ליה אדשא) שהקורה הכבדה

25 מורשת (לקסיקון, ערך קמו, עמ' 327), שקיבל באופן עקרוני את פירושו של ליברמן, ביקש לקשרו למובא בכתובות תדמוריות בהוראה קרובה = להיות כפוף, מושפל, עיינו שם.

26 ראו גולדברג, עמ' 303, הערה 45.

27 ראו אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 415.

28 הביטוי 'בית יד' מופיע בהקשרים שונים בספרות התלמודית. בהקשר להלכות שבת חשוב במיוחד המקור המופיע בתוספתא שבת יד ג (עמ' 65) ובמקבילות: "העיד... ועל כסויו שאין צריך בית יד". במקבילה שבמשנה שבת יז ח הוא מכונה 'בית אחיזה'. בית אחיזה משמש אפוא כ'מתיר' לטלטל חפצים מסוימים בשבת.

29 רש"י (קב ע"א ד"ה עשה לו בית יד): "לנגר שאינו קשור כלל".

30 ראו רבינו חננאל (קב ע"א ד"ה אמר שמואל, עמ' רכב); רי"ף (לא ע"א, רמז תרפד).

31 אמורא ארץ ישראלי בן הדור השלישי והרביעי. ראו אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 347.

32 ראו מילין סמית לעתיקות, ערך Janua.

שימשה לנעילת הדלת בלילה. מסתבר לקבל את דברי הראב"ד³³ שלפיהם הניסוח שממנו משתמע שנצרכו עשרה אנשים כדי להרים את הקורה מופרז,³⁴ שהרי שימוש בקורה מעין זו בביתו של אדם פרטי אינו מעשי כלל וכלל.³⁵ רב פדת התיר את השימוש בקורה זו באומרו ש"תורת כלי עליה"³⁶ ואין איסור טלטול חל עליה אפילו היא מונחת כל היום.³⁷

מעשה נוסף שהובא בסוגייתנו עוסק במכתשת³⁸ שהיתה בביתו של האמורא האמיד מר שמואל,³⁹ שהיתה מחזקת ארדבא,⁴⁰ שהיא מידה גדולה במיוחד, כט"ו סאים של חיטים, כלומר כ-200 ליטרים שעורים⁴¹ = כ-140 קילוגרם.⁴² לפי גירסת ענף א, כדי להרים מכתשת זו נצרכו עשרה אנשים.⁴³ נראה שאף כאן גוזמא, שהרי משאו של אדם בינוני הוא חמש סאים,⁴⁴ ומכאן שאין צורך ביותר משלושה אנשים.

- 33 דברי הראב"ד מובאים בחידושי הריטב"א (קב ע"א ד"ה ההיא שריתה כו', עמ' תתקח). וראו דברי המהדיר בהערה 490, שם.
 34 על מגמות הפרזה בספרות חז"ל ראו הר, מהותה של האגדה.
 35 בספרות הקלאסית שמענו על קורות כבודת כגון אלו שבטרויה ששלושה בני אדם נצרכו כדי להרימן. ראו מילון עתיקות צרפתי, ערך SERA, עמ' 1241a.
 36 על אודות ביטוי זה ראו מה שכתבנו לעיל, עמ' 277.
 37 נראה שאין צורך בהסברו ההלכתי של רש"י (קא ע"א ד"ה תורת כלי): "שראוי לישיב עליה".
 38 ראו סוקולוף, מילון ארמית בבלי, ערך אסינא, אסינא, עמ' 148.
 39 אמורא בן הדור החמישי. ראו אלבק, שם, עמ' 423; בר, אמוראי בבל, עמ' 149.
 40 על המונח ראו סוקולוף, מילון ארמית בבלי, ערך ארדבא, עמ' 164.
 41 מידה זו עדיין משמשת בעולם הערבי. במילון ערבית מודרנית, ערך א, נב, עמ' 15, כתב שהיא שוות ערך ל-198 ליטרים. שיעור זה מתאים לדברי רש"י (קב ע"א ד"ה ארדיבא), שכתב: "ארדיבא = לתך חטין = חמשה עשר סאין = חצי כור", שהרי אם סאה ≈ 13 ליטרים (ראו פרידמן, השוכר – הפירושים, עמ' 237, הערה 85) הרי שארדיבא = 15 סאים ~ 195 ליטרים.
 42 ראו המקורות שאליהם הפנה פרידמן, שם, הערה 87.
 43 ובכל זאת התירה מר שמואל מפני ש"תורת כלי עליה". ראו תוספות (קב ע"א ד"ה ההוא); מגיד משנה (שבת כה ו).
 44 ראו פרידמן, שם, עמ' 236-237.